

Chapter 33

Community of Practice in Uralic Studies (COPIUS), www.copius.eu

Introduction to Mari

Jeremy Bradley, jeremy.moss.bradley@univie.ac.at

Last updated 13 May 2022

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Grammar

1. Indefinite pronouns/adverbs with керек- and кеч-

Interrogative pronoun		Indefinite pronoun	
кӧ	who?	керек-кӧ, кеч-кӧ	whoever, anyone
мо	what?	керек-мо, кеч-мо	whatever, anything
могай	what kind of?	керек-могай, кеч-могай	of whatever sort, of whatever kind
мыняр(е)	how many/much?	керек-мыняр(е), кеч-мыняр(е)	however many, however much

1. Indefinite pronouns/adverbs with керек- and кеч-

Interrogative adverb		Indefinite adverb	
кузе	how?	керек-кузе, кеч-кузе	however, any way
кунам	when?	керек-кунам, кеч-кунам	whenever, anytime
куш(ко)	where (to)?	керек-куш(ко), кеч-куш(ко)	wherever, no matter where
кушто	where?	керек-кушто, кеч-кушто	wherever, no matter where
кушан	where? where to?	керек-кушан, кеч-кушан	wherever, no matter where
кушеч(ын)	from where?	керек-кушеч(ын), кеч-кушеч(ын)	from wherever, no matter from where

1. Indefinite pronouns/adverbs with керек- and кеч-

<u>Кеч-кузе</u> ыштыза: мылам ойыртеп уке.	Do it however you want, it makes no difference to me.
<u>Керек-кунам</u> толын кертыда: тыланда эре куанем.	You can come any time, I'm always happy to see you.
<u>Кеч-кушко</u> кай: садак тыйым муам.	Wherever you go, I'm going to find you.
<u>Керек-кушто</u> лиям – шочмо мландым ом мондо.	Wherever I might be, I won't forget my native land.
<u>Кеч-кушан</u> шичса: вер шуко.	Sit wherever you want, there are a lot of seats.

2. Secondary usages of possessive suffix 2Sg

Изи <u>вүдет</u> йогалеш.	A little river is flowing.
Ой, мөр күэш, мөр күэш, чевер олык <u>лапыштет</u> .	Oh, the strawberries are ripening, the strawberries are ripening, in the (lit. your) beautiful lowlands.
Кугыжан <u>үдырет</u> тудым пален.	The czar's daughter recognized him/her.
Тыйын <u>эргычет</u> вуйлата.	Your son is directing things.
Настя, мөр <u>погашет</u> миет мо?	Nastya, are you off to pick your berries?
Эх, тушко <u>каяшет</u> !	Oh, to go there!
Ўмыреш <u>лияшет</u> пеленем.	Oh, if you'd spend your life with me.

3. Adjective derivation

- a) Possessive adjectives
- b) Relational adjectives
- c) Privative adjectives
- d) Purposive adjectives
- e) Approximative adjectives

3. Adjective derivation

a) Possessive adjectives

a1) -ан

пыл	cloud		
пеледыш	flower		
пиал	happiness		
кече	sun		
йй	butter		

3. Adjective derivation

a) Possessive adjectives

a1) -ан

пыл	cloud	пылан	cloudy
пеледыш	flower	пеледышан	flowery
пиал	happiness	пиалан	happy
кече	sun	кечан	sunny
йй	butter	йян	buttery, greasy

3. Adjective derivation

a) Possessive adjectives

a2) -лЕ

там	taste		
чер	disease		
куат	strength, power		
герой	hero		
түс	color		

3. Adjective derivation

a) Possessive adjectives

a2) -лЕ

там	taste	тамле	tasty
чер	disease	черле	sick, ill
куат	strength, power	куатле	strong, powerful
герой	hero	геройло	heroic
түс	color	түслө	colorful

3. Adjective derivation

b) Relational adjectives

b1) -сЕ

о лык	meadow		
в ер	place		
та че	today		
ӱ л нӧ	below, at the bottom		
к ы зыт	now		

3. Adjective derivation

b) Relational adjectives

b1) -сЕ

о лык	meadow	о лыкысо	meadow
в ер	place	в ер ысе	local
т аче	today	т аче ысе	today's
ӱ лн ӧ	below, at the bottom	ӱ лн ысӧ	lower, bottom
к ы зыт	now	к ы зытсе	contemporary

3. Adjective derivation

b) Relational adjectives

b2) -аш

кыдал	middle		
тылзе	moon; month		
ак	price; value		
ий	year		
январь	January		

3. Adjective derivation

b) Relational adjectives

b2) -аш

кыдал	middle	кыдалаш	middle
тылзе	moon; month	тылзаш	monthly
ак	price; value	акаш	of the value ...
ий	year	ияш	annual; ... years old
январь	January	январяш	for January

3. Adjective derivation

c) Privative adjectives

c1) -дымЕ

йоча	child		
ойго	grief, sorrow		
пүй	tooth		
лүм	name		
лум	snow		

3. Adjective derivation

c) Privative adjectives

c1) -дымЕ

йоча	child	йочадыме	childless
ойго	grief, sorrow	ойгыдымо	carefree, light-hearted
пүй	tooth	пүйдымө	toothless
лүм	name	лүмдымө	nameless
лум	snow	лумдымо	snow-free

3. Adjective derivation

d) Purposive adjectives

d1) -лык

корно	way; journey		
тыйын	your		
эрла	tomorrow		
мокмыр	hangover		
кумыт	three		

3. Adjective derivation

d) Purposive adjectives

d1) -лык

корно	way; journey	корнылык	for the way/journey
тыйын	your	тыйынлык	meant for you
эрла	tomorrow	эрлалык	intended for tomorrow
мокмыр	hangover	мокмырлык	against a hangover
кумыт	three	кумытлык	for three

3. Adjective derivation

e) Approximative adjectives

e1) -алге

шем(е)	black		
канде	blue		
ший	silver		
кочо	bitter		
леве	warm		

3. Adjective derivation

e) Approximative adjectives

e1) -алге

шем(е)	black	шемалге	blackish
канде	blue	кандалге	bluish
ший	silver	шиялге	silvery
кочо	bitter	кочалге	bitterish
леве	warm	левалге	lukewarm

Words and word usage

1. гай 'like'

a) Modifying verbs

Ават гай коят. ~

Аватла коят. ~

Ават семян коят.

You look like your mother.

Мадонна гай мурет. ~

Мадонна семян мурет. ~

Мадоннала мурет.

You sing like Madonna.

1. гай 'like'

b) Modifying adjectives

Тудо <u>маска</u> гай виан.	(S)he is strong as a bear.
Билл Гейтс <u>гай</u> поян улат.	You are as rich as Bill Gates.
<u>Мый гаем</u> ушан айдеме уке.	There is nobody as clever as me.

1. гай 'like'

c) Modifying nouns

Тудын <u>канде кава гай</u> шинчаже.	(S)he has eyes like the blue sky.
Ончыко ошкылаш мыланна <u>Эчан гай</u> рвезе-влак кўлыт.	We need young men like Echan if we want to move forward.
Сакар <u>ала-могай пырыс гай</u> янлык почеш куржо.	Sakar ran after some kind of cat-like animal.
Мылам <u>тыйын гай</u> үдыр-влак келшат.	I like girls like you.

1. гай 'like'

d) Serving as nouns

Мый лачак <u>тыйын гайым</u> мунем.	I want to find someone exactly like you.
Кö мемнан <u>гай-влаклан</u> полшаш тўналеш?	Who will help people like us?
<u>Серге гай</u> дене кугешныман.	One must take pride in people like Serge.

2. шокташ (-ем) ‘to be heard; to play (an instrument)’

Йырваш йүк-йүан <u>шокта.</u>	Noise can be heard all around.
Гитарым <u>шоктем.</u> ~ Гитар дене <u>шоктем.</u>	I play the guitar.

3. Auxiliary constructions

а) шогалаш (-ам) 'to stand up'

Мыйым ужын, Йыван <u>өрын шогал'е</u> : мом пелешташат, ок пале.	When he saw me, Yyvan was surprised, and didn't even know what to say.
Розаже могай моторын <u>пелед шогалын!</u>	How nicely the roses have blossomed!
Пайремлан шукын марий вургемым <u>чиен шогалыныт.</u>	A lot of people dressed in Mari clothing for the celebration.

3. Auxiliary constructions

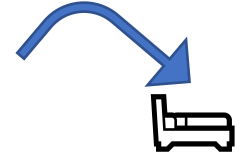
b) кияш (-ем) 'to lie'

Пошкудына-влак эртак <u>вурседыл кият</u> .	Our neighbors are always arguing.
Сай илышым <u>вучен ит кий</u> , пашам ышташ кай!	Don't lie around waiting for the good life, go work!
Байкал деке кумшо кече поезд дене <u>кудал кием</u> .	This is my third day on the train to Lake Baikal.

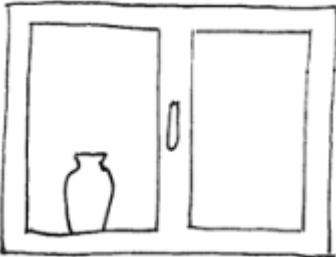
3. Auxiliary constructions

с) **возаш** (-ам) 'to lie down'

Тений шошо шокшо лийын: чыла пеш писын <u>ужарген возын</u> .	Spring was warm this year, everything turned green very quickly.
Таче мо пеш ондак <u>помыжалт возынат</u> ?	Why did you get up so early today?
Иванов <u>черланен возын</u> – пашашке ок лек.	Ivanov fell ill; he's not going to work.

3. Auxiliary constructions

	Be in position	Go into position	Put into position
			
			
			

3. Auxiliary constructions

	Be in position	Go into position	Put into position
	шогаш (-ем)	шогалаш (-ам)	шогалташ (-ем)
	кияш (-ем)	возаш (-ам)	пышташ (-ем)
	шинчаш (-ем)	шинчаш (-ам)	шындаш (-ем)

3. Auxiliary constructions

d) темаш (-ам) 'to fill up, to become full'

<p><u>Кочкын темыч</u> мо? Эше ик мелнам пуэм.</p>	<p>Are you full? I'll give you another pancake.</p>
<p>Йүдым шуко гана помыжалтынам – <u>мален</u> темын омыл.</p>	<p>I woke up several times during the night, I didn't get a good night's sleep.</p>
<p><u>Модын темынат</u> гын, урокым ышташ шич!</p>	<p>If you've had enough of playing, sit down and do your homework!</p>

4. Musical instruments

кўсле (gusli)
кўслезе
кўслем шокташ (-ем)

шўвыр (bagpipes)
шўвырзö
шўвырым шокташ (-ем)

тўмыр (drum)
тўмырзö
тўмырым пераш (-ем)

шиялтыш (pipe, fife)
шиялтышче
шиялтышым шокташ (-ем)

шўшпык (whistle)
шўшпык дене шўшкышö
шўшпык дене шўшкаш (-ем)

гармонь (accordion)
гармоньчо
гармоньым шокташ (-ем)

Text

Марий чонышто марий сем

«Муро, муро! Тый от лий гын, мо дене илыш сӧраса? Мемнан гайже ура чоным кузе почын каласа?» – тыгай шӱм гыч лекше почеламут корным мурылан марий поэт да серызе Осып Шабдар пӧлеклен. Марий калыкын илышыштыже муро да сем тӱня акрет годсек кугу верым налын шога. Аза жап гыч тӱнгалын вес тӱняш кайымешке, марийын ӱмыржӧ сем дене кылдалт шога. Изи аза шепкаште кийыме годым аваже тудлан ныжыл мурым мура да чонышкыжо марий шӱлышым шындара. Марий сем дене кушкын, йоча изин'екак мураш да кушташ тунемеш, садлан марий кеч-могай пайрем годым мурыде-куштыде ок чыте. Пырля мурымо да куштымо годым кумыл нӧлтеш, шӱм-чон йывырта, чыла йӧсӧ мондалтеш. Муро пашам куштылемда, чоным лыпландара.

Мурымо да куштымо годым марий-влак тӱрлӧ семӱзгарым: кӱслем, шӱвырым, шиялтышым, пучым – шоктеныт, тӱмырым пералтеныт. Кӱсле да шӱвыр эн тошто семӱзгарлан шотлалтыт. Юмылан кумалме годым кӱсле поснак кугу верым налын шоген. Калык ой почеш кӱслем юмо ыштен да каваште шоктен, вара калыклан пӧлеклен. Тошто енын ойлымышт почеш колымшо курымын 30-шо ийлаште отышто индеш кӱслезе марте кӱслем шоктен. Калык ойпогышто кӱсле нерген йомакат уло. Икана юмо ден ия ӱчашеныт, кӧм – юмым ал'е иям – марий калык утларак йӧрата. Тидым палашлан нуно семӱзгарым ыштеныт: юмо – кӱслем, ия – шӱвырым. Вара марий-влак деч, могай семӱзгар нунылан утларак келша манын, йодыныт. Марий-влаклан утларак кӱсле келшен. Ия тидлан пеш сырен да кӱслеш рожым ыштен. Тидыже кӱслем эшеак саемден веле.

Марий профессионал музыка совет пагытыште атыланаш тўналын. Тудлан Иван Степанович Ключников-Палантай (1886–1926), Яков Андреевич Эшпай (1890–1963), А. Искандаров, Л. Сахаров, Н. Сидушкина негызым пыштеныт. Пентатонике сынан семлан энгертен, семмастар-влак марий кантатым, сюитым возеныт, калык мурым хорлан келыштареныт. 1960-шо ийыште самырык композитор Эрик Сапаев «Акпатыр» лўман икымше марий оперым возен. Озан консерваторийыште тунеммыж годымак Эрик Сапаев каникул жапыште марий ялыш коштын да калык мурым поген. Тудын аважат шуко марий мурым пален, да аважын «Шоктешўдыр» муржым Сапаев шке оперышкыже Эвикан муржо семын пуртен.

Кызытсе пагытыштат марий сем тўзлана, тыгодсо композитор-влак шке семсаскаштышт марий калык семым кучылтыт да марий музыкым пояндарат. Мутлан, тўня мучко палыме композитор Андрей Эшпай, Яков Эшпайын эргыже, шке произведенийыштыже шуко гана марий семым кучылтын да марий семын поянлыкшым шуко калыклан ончыктен.

Тачысе марий композитор-влак коклаште эше шуко талантан семмастар-влакым палемдыман: Н. Смирновым, В. Куприяновым, И. Молотовым («Элнет» оперым возен), В. Кульшетовым, В. Даниловым, В. Захаровым, А. Яшмолкиным, А. Незнакиным, С. Маковым, Э. Архиповам (икымше марий профессионал ўдырамаш-композитор «Алдиар» лўман оперым да «Мотор Пампалче» балетым возен), тудын эргыжым Г. Архиповым да молымат.

Иктешлен каласаш гын, сылне марий сем шер пырче семын велалтеш да марий чоным лыпландара.

Exercises

16.

www.youtube.com/watch?v=CAMMyc1wz6Y

Ой, луй модеш, луй модеш,
Кугу чодыра вуйыштет.
Ой, мөр күэш, мөр күэш,
Чеве́р олык лапыштет.

Айста моторем, чеверем,
Мөрым погаш каена.
Айста моторем, чеверем,
Сылне мурым мурена.

Ой, луй модеш, луй модеш,
Кугу чодыра вуйыштет.
Ой, мөр күэш, мөр күэш,
Чеве́р олык лапыштет.

Олык воктен саскаже,
Саска воктен ўдыржө.
Лепен'е гай чўчкалта,
Мыйым веле вўчкалта.

Павыл ўдыр Майраже
Көм йората, шонеда?
Його качым огыл вет,
Чулым качым йората.

Энер вўд гай лым улам,
Ер вўд гае вошткаям.
Садлан чевер ўдырна
Мыйын вельш савырна.

